

Не только в Смоленску, але и в Мозыру весь повѣтъ давно радил о том, кого б мудрого до вас на тот зѣзд vybrати, к той сентенци выправити,— мене вядомого до вашей милости (послано)¹ што б Господь Бог (нахнув)², умѣти перед королем с. м. и вами, панове братия, одкрыти нашыя рады Сказал бы хто з вас лучше, только не баламутячи,— а то я на тым перестану

3 мемуарної літератури — записки Балики. Живий темп життя і літературний рух поволі втягував у свій вир обивателя, заохочував його здавати справу собі і ділитися своїми переживаннями і враженнями з сучасниками і потомством. Після таких бідних і скупих на які-небудь історичні записки століть, починаючи з кінця XVI в., ми все частіш стрічаємося з літописними записками, мемуарами про важніші події, що їх свідком або учасником довелось тому чи іншому бути. Найчастіше таке враження і бажання його зафіксувати викликають важні церковні події, ми вже й стрічалися вище з деякими записками — напр., про Берестейський собор. Тепер хочу ще дати приклад нових мемуарів на чисто політичні теми. Се записки київського патриція Богдана, або Божка, Бозька Балики, сина київського вйта Яцка (голови міського врядування), заможного православного міщанина — члена першої в місті родини, про його подорож до Москви, під час польської окупації (Смутного времени), що іі київські купці, очевидно, задумували використати для своїх торговельних операцій. Записки сі зроблені, очевидно, по гарячій пам'яті пережитого й визначаються живим і безпосереднім викладом, а інтересні як голос східноукраїнського міщанина і київського інтелігента з часів передбратських, перед приходом сюди галичан³. Затитуловані вони: «О Москвъ и о Дмитрію царіку московском ложном. Сіє писал мещанин кіевскій именем Божко Балыка, который сам там был і самовидец тому был». По короткій інформації про псевдоДмитрія читається така цікава і повна високого поважання до свого стану замітка:

Чти не ложно, бо писан сей лѣтописец през людей певных, мещан киевских, хто там был и очима своими видѣл,— писал Божко Балыка».

¹ С.

² С, а в Щ: дал.

³ Заховалися в історичнім збірнику, зробленім на початку XVIII в — він має на оправі титул «Лѣтописцы Волыни и Оукраины», і на хребті «Бозько Балыка» В Б Антонович, що описав сей збірник і видав з нього сі записки Балики (в К Старині 1882 кн. VII), а потім кілька статей в «Сборнику лѣтописей, относ къ исторіи Южной и Западной Руси», 1888, з огляду на сей напис на хребті здогадувався, що сей збірник належав Божкові Балици, але се, розуміється, неможливо, бо до збірника вйшли пізніші записки, доведені до 1700 р. Напис на хребті може бути тільки пізнішою ремінісценцією. Правопис у друку видимо справлений, тому не дуже його тримаюсь.

По сім наступає властива повість про московську подорож, з котрої подаю початок, а даліше дещо у виїмках (вона ціла не велика, 5 друкованих сторінок).

Року 1612 генваря 9 дня нещасливого виїзду моего з Києва в дорогу московскую и терпѣння великого голоду и неволи ув осадь нас купцов до килкасот,— иж во всем свѣтѣ голод неслыханный и в крайниках не писанный,— того ж дня, на день святого мученика Полевкта, былем я, Богдан Балыка, у дому их милостей пана Александра и пана Созона Балык, войтовичей кievских, братии моеї, а потом былем в дому пана Савостіяна бурмиистра кievского, тестя своего, и з его дому пустиłem ся в дорогу за возами. Ночовали тую ноч у Новоселках у Десны, в четверток У пятак поткал козакъ стародубовских, а у суботу своих догнал в Навозѣ сель на обѣдъ... 21 дня выехали з Гомля, за три дня приехали до Стародуба. там стояли 14 дней, послали Богдана Гулженка за войском за Десну, але не могли вѣдомости взяти о войску А потым посылали двух москалей до Новггородка, до Лемона, племѣнника воеводина, жебы з ним торговал, и оттоль ни з чим приехал... 24 дня приехали до Смоленска, нашоłem там пана Струса и зятя своего Козьку 24 дня Струс из людом пошел ик столици, того ж месеца 24 дня пустили ся есмо праве ¹ з несносным жалем за Струсом до Вязмы. В середу 26 дня пана Струса розбили шишки ², маєтку много взяли и девять человекъ пѣхоты убили а мы у сель Жижинѣ пана Хотымѣрского догнали, а на завтра через тот труп ѣхали . Месеца марта 1 в неделю православную приехали смо до Вязмы и нашли смо там Скоробогатого и Богдана Гребенника и Стефана Хмеля, купцов, мѣщан кievских Того ж месеца сам пан Струс зо всѣм войском пошел ик столици, и мы з ним, але для лихон дороги ухабистон и для шишов и снѣгов великих пан Струс миль двѣ отошел, а мы двѣ версты отишли от деревни князя Алгидева, перво мы вернули до Вязмы 7 дня, а потом и пан Струс вернул ся со всѣм войском Тогож дня Омеяня Скоробогатый и Стефан Хмель вернули ся, поехали до Києва, а мы так весь пост великий и после великодня килка недель лежали .

Того ж року месеца юня 5 дня пришол под столицу пан Ян Карул Хоткевич, гетман литовский, и пан Струс, и нас купцов не мало, и Ширай з козаками притягнул, и около рѣки Москвы обапол стали Дня 11 Зборовский вышедши из столици пошел до Полщи, з ним и наши Кияне пошли до Києва: Урмянин и Ширима Того ж месеца 12 дня, в нещасливый час уехали смо в столицу московскую, и заперто нас у осадь из паном Миколаем Струсом ³, старостою хмелницким, и з полковником королевским паном Будилом, и пан Теляфус, и пан Калиновский, и пан Вгонецкий, ротмистр королевский, и наших панов до килкодесять ротмистров и пехоты королевской и нас, мешчан кievских, человекъ 20, окром челяди, и я, Боско Балыка, и инших купцов немало з инших мѣст Мы из Струсом и з Ложнею стали у Станислава господо, против цар-пушки

Дня 13 гетман зо всѣм войском своим из столици пошел Юня 27, из суботы на неделю князь Дмитрий Тимофеевич Трубецкой, Мартин Исавич Заруцкий, и было в них люду до килка тысячей, и до Китай-городу з трех сторон до штурму приступили до двох брам где чорторыйская львица(?) стоит, тамже их добре наши усперли и до килкасот их убили . 14 августа пан Хоткевич гетман знову тутже з людом притягнул: первѣй пѣхота церков святого Георгія опанувала, а Москва заперла ся у церкви святого Климентія ув острожку на самой дорожѣ; и наших там достали, и килка дѣлец ⁴ отняли И была там битва велми великая от утра до вечера, и испер-

¹ Правдиво.

² Московська розвідка

³ Тут зайве. и.

⁴ Гармат.

ли были наши Москву добре Пожарского князя подстрелили в руку, и почали были з табору Москва уткати, наши теж выпадиши з Кремля помочи своим додавали, и килка поручников из хорогвами и з пехотою до нас у мур передали ся А гетман под Поклонную гору отступил и не мог до столици пробити ся, жебы живность своим дати, а в среду праве з великим жалем всего нашего рицества и нас бѣдных купцов от столици проч пошел А нас у в осадѣ начал стискати голод, бо пехота — шо их было 600, почалы псы и кошки ѣсти

Того ж лѣта септемвря дня 14 голод велми стал утискати. Пехота новая стала з голоду мерти, и мало не вси вымерли И наша пѣхота и товариство также все поѣли Нѣмцы кошки и псы всѣ поѣли, медъ (?) и зѣля, и травую и леда-чим живили ся, бо все Москва отняла ¹ Дорогувля ² великая стала седеец был по ползолотого, шури воловыи перво были по пять золотых, а потом стали по 12 золотых, сыра мандрыку куповали по 6 золотых, хлѣб денежный ³ 10 золотых мы сами куповали калач денежный 7 золотых. Около святой Покровы велми сильный голод знял жита четверть золотых 100, овса четверть 40 золотых, круп кварта 20 золотых; з лободына насѣна печеный, як гречаных пняжный (хлѣб) три золотих Пан Харлинский капитан пихотный взял за меринца 500 золотых, а четверть себѣ отрѣзал За корову давали 600 золотых. Четверть мяса конского была по 120 золотых

А потом уже голод несносный почал трапити, же пѣхота и нѣмцы потай почали людей рѣзати и ѣсти. Мы найпершей идучи от церкви соборной пресвятой Богородици из службы голову и ноги челоувѣчи у ямѣ нашли, у кайстрѣ ⁴. Вязнев московских килканадцать челоувѣк пихотѣ з турмы подавали — тых всѣх поѣли Потом у килка дней несли Москва уголе майстерам денежным у ворота Миколские; гайдуки выскочивши з муров одного порвали ⁵ и зараз забили и зѣляли Потом у килка жолнѣр Воронеж и козак Щербина впадши в дом Федора Ивановича Мстиславского ⁶ почали шарпати ⁷ ищучи живности, Мстиславский почал их упоминати — тамже некоторый ударил его цеглоу у голову, же мало не умер. Довѣдал ся того пан Струс, казал обоих поимати: Воронца стято і поховано, а Щѣрбина обѣсити ⁸ казали — который з годину на шибеници не был. пѣхота зараз отрѣзали и на штуки розрубали и изѣли Пахолика ⁹ одного недавно умершего из гробу выкопали и изѣли.

Октовря 16 дня выпал снѣг великий, же всю траву покрыл и корѣня. Сильный и неслыханный нас голод змогл. Гужи и попруги, поясы и ножны и леда ¹⁰ костица и здохлину мы едали. У Китай-городѣ у церкви Богоявленія гдѣ и Греки бывають, там мы из Супруному килка книг нашли паркамѣновых: тым есмо и травую живили ся, а шо были пред снѣгом наготовали травы — з лоем свѣчным тое ѣли свѣчку лоевую куповали по ползолотого Сын мытника петриковского з нами ув осадѣ был — того без вѣдома ¹¹ порвали и изѣли И иных людей и хлопят без личбы поѣли. Пришли до одной избы — тамже найшли килка кадок мяса челоувѣческого солонного, одну кадку Жуковской, товариш Колонтаев взял Той же Жуковский за четвертую часть стегна челоувѣчего дал 5 золотых. Кварта горѣлки в

¹ Відтяли привіз.

² Дорожня.

³ Такий, шо за одну денежку.

⁴ Торби

⁵ Вхопили

⁶ Найстаршого з московских бояр.

⁷ Грабувати

⁸ Повисити.

⁹ Простого вояка

¹⁰ Які-небудь

¹¹ Не знати коли і як

той час была по 40 золотых Мыш по золотому куповали, за кошку пан Раґчинский дал 8 золотых, пана Будилов товариш за пса дал 15 золотых, и тогд було трудно достать Голову чельовѣчюю куповали по 3 золотых, за ногу чельовѣчюю, одно¹ по костки, дано гайдуку два золотых За ворона чорногѡ давали наши два золотых и полфунта пороху — и не дал за тоє Всѣх людей болше двохсот пѣхоты и товаришов поѣли

Того ж року 1612 октоврѣя 22 дни, наждавши ся праве долгр ратунку и терпѣвши голод неслыханый, и от его королевской милости и от пана гетмана (помочи) не могли дождати,— з великим плачем всего рыцерства и нас бѣдных купцов, пан Струс и иншое товариство вышписаное мусѣли змирити ся И побрала к себѣ в замѣну Бутурлина и других бояр московских, а от нас (к) ним пошол пан Будило и Порванецкий. А князь Дмитрий Тимофѣевич Трубецкой, и ин столник князь Дмитрий Михайлович Пожарский, и инших князей и бояр не мало, и Москва — всѣ обачивши, же наши от голоду велми зморены и все рыцерство на трактатах бавятся² и ротмистрове,— козаки и бояре Трубецкого и Пожарского ударивши в звоны и поднявши корогви пошли до стѣны Китай-города праве силою великою Мы з голоду змордованы ледво им отпор дали Октоврѣя 26 трактаты скончили и присягу выконали, же мѣли всѣх вцалѣ³ попускати, в потом над присягу чинили всѣх розно розвели и маетки розшарпали Року 1613 у генварѣ почали⁴ зезжчати ся на обиране царя нового, в той час наших ледво пушено, а инны утѣкали, а иных окупано⁵

И так наши воевали Москву

Віршування. Характеристичне і в наслідках своїх дуже важне явище нового письменського руху — се інтерес до віршування, що виявляється і в шкільних, і ширше — взагалі в книжних, освічених кругах, а пізніше переходить у справжню маню віршоробства, що помічається особливо в 2-ій пол XVII і в XVIII вщі.

До 1580-х рр сього не видно зовсім У книжних творах, як прикмета й емоційно-художній засіб патетичного або пишного риторизму ми стрічаємо каденцію, часом алітеровану, часом римовану, аналогічну з такими ж взірцями старої доби, переплітану з неритмічною прозою Ми бачили вище взірці таких каденцій в похвалах Витовтові і Костянтинові Острозькому, в посольстві Мисаїла Поруч того могло існувати різноскладове строфування, особливо в обрядовій поезії,— підсилюване подібними тенденціями середньовічної греко-римської поезії (див. в т. I): але в книжних пам'ятках наших воно не відбилось — досі нема таких відбить. На ґрунті н о в і ш и х впливів середньовічної церковної латинської поезії, XIV—XV вв., засвоєних чеською і польською гімнографією тих віків, з'являються і у нас тенденції до книжної римованої вірші, з явним нахилом до рівноскладовості — хоч ся рівноскладовість ще не витримувала-

¹ Тільки

² Заняті

³ Ціло

⁴ Проти присяги

⁵ Викуплено